

Damir BARBARIĆ, *Skladba svijeta. Platonov »Timej«*.
 Tekst izvornika s hrvatskim prijevodom, uvodom te
 filološkim komentarom, Zagreb, Matica hrvatska, 2017,
 466 str.

Stipe Kutleša

stipekutlesa1@gmail.com

Nakon priličnog broja prevedenih Platonovih djela na hrvatski jezik krajem prošle 2017. godine objavljen je i prijevod Platonova dijaloga *Timej* i to je prvi prijevod uopće na hrvatski jezik tog Platonova zagonetnog i vrlo teškog djela. Knjiga *Skladba svijeta. Platonov »Timej«* sadrži tekst starogrčkoga izvornika, hrvatski prijevod Damira Barbarića te njegov uvodni tekst i opsežan filološki i filozofski komentar. Pritom se Barbarić oslanjao na mnogo relevantnih komentara najboljih poznavatelja Platonova djela od antike do naših dana iz raznih filozofskih tradicija, kao što su njemačka, engleska, talijanska i druge. Iako komentari nisu česta pojava u suvremenom prevodilaštvu, ovdje su se pokazali plodni i, rekao bih, nužni s obzirom na tekst koji je vremenski daleko od našega doba i da su različiti tumači posve drugačije, čak suprotno, shvaćali Platonove misli. Barbarić, međutim, ne ostaje kod svih tih komentara nego iznosi vlastite prosudbe, ponekad se slažući u većoj ili manjoj mjeri s drugima, a ponekad djelomično ili posve odbacujući neka tumačenja. To je plod njegova dugogodišnjeg bavljenja Platonom i njegovom filozofijom tako da se može kazati da je Barbarić jedan od naših najboljih poznavatelja Platonove filozofije. Razloge zašto je *Timej* tek u naše doba preveden na hrvatski treba tražiti, između ostalih, i u tome što je to jedan od najtežih i najzahtjevnijih Platonovih dijaloga.

Timej je nekoć slovio kao Platonovo glavno djelo po kojemu je Platon bio možda jedino poznat na latinskom Zapadu, sve dok se od 12. stoljeća nisu počela prevoditi i ostala njegova djela na latinski jezik te je tako Platon postao poznat Europi ne samo kao pisac djela iz prirodne filozofije nego i ostalih djela. I u kasnijim razdobljima srednjega i novoga vijeka *Timej* je ostao više-manje glavno Platonovo djelo, da bi u 19. st. Platon postao poznatiji po svojoj *Državi*.

Iznimnost *Timeja* je u tome što je to bio najutjecajni Platonov spis za europsku prirodnu filozofiju i prirodnu znanost. Iako su današnji prirodoslovci malo ili gotovo nikako upućeni u povijest svoje struke, ipak je povijest ideja ponekad nezaobilazna da bi se razumjelo sadašnje stanje znanja u nekoj znanosti. *Timej* je kroz čitav srednji i novi vijek jako utjecao na filozofe i znan-

stvenike, što svjedoči i njegova aktualnost u znanosti 20. stoljeća kod jednoga od tvoraca kvantne teorije, njemačkog fizičara nobelovca Wernera Heisenberga, ali i kod drugih znanstvenika.

Nije ni čudo jer je *Timej*, uz Bibliju, najznačajnija povijest stvaranja svijeta. Ali odmah treba pripomenuti da on nije ni nadomjestak za kršćanski nauk o stvaranju niti je priručnik ili udžbenik prirodne znanosti jer su neke njegove pretpostavke toliko arhaične i u znanosti prevladane da ga se danas ne bi smjelo uzimati kao mjerodavno prirodoslovno djelo. *Timej* je mješavina mitskog, metaforičkog, znanstvenog, filozofijsko-etičkog govora i jedino ga se iz te pretpostavke može i mora tumačiti. Pa ipak ima nešto u *Timeju* što ga povezuje ne samo s novovjekovnom prirodnom znanošću nego i sa znanošću našega doba, a to je matematički pristup bez kojega je današnja znanost gotovo nezamisliva.

Kada su počele rasprave o tome gdje *Timej* pripada u cjelini Platonova mišljenja, onda su postavljane razne teze o tome u koju Platonovu stvaralačku fazu ulazi *Timej*. Ostavljajući te rasprave po strani, Barbarić ističe da se *Timeja* ne može i ne smije tumačiti izolirano od drugih Platonovih spisa.

U mnogim pitanjima vezanim uz *Timeja* postojala su suprotstavljena mišljenja. Već su se kod antičkih komentatora, a ili i kasnije, postavljala pitanja o tome je li Platonov nauk o stvaranju i nastanku svijeta opis stvarnog događanja ili se on može smatrati mitom te da se stvari nisu dogodile onako kako su opisane u dijalogu. Tumačeći Platonov spis *Timej* Hegel je iznio mišljenje da je mitski pristup pitanju stvaranja svijeta poslužio Platonu kao neko pedagoško sredstvo kojim se običnom svakodnevnom mnijenju daje osjetilnu sliku teško shvatljive istine. Druga je tradicija kršćansko tumačenje prema kojem se mitovima pribjegava kada se dođe do granica diskurzivno-razumskog ili čak umsko-spekulativnog spoznavanja. Tako mit prevladava nad logosom. Ti su pristupi u tumačenju Platona smatrani suprotstavljenim konceptima. Iako su suprotstavljani, oni se međusobno dopunjuju, oni su komplementarni te ulogu mita u Platona ne treba niti umanjivati niti precjenjivati.

Mit kod Platona nije proizvoljna tvorevina koja ne bi imala nikakve povezanosti s njegovim razumskim stajalištima i s cjelinom njegove filozofije nego je sustavno strukturiran i promišljen izraz i prikaz onoga što Platon želi poručiti. Utoliko je mit nužan sastavni dio i način Platonova filozofiranja. Tu dakle nije riječ o tome, kako ističe Barbarić, da se osjetilnim i zornim načinom prikažu spekulativne istine nego više o tome da se ukaže na nemoć ljudske spoznaje u susretu s počelima. Nije mit usmjeren na to da se uzdignemo od osjetilnog zrenja do umske, dijalektičke, spekulativne spoznaje nego je nužno usmjeren na cjelinu zbilje u svim njezinim očitovanjima. Zato je Platonu, a i filozofiji, potreban i mitski način prikaza. U Filozofijskom komentaru ovoga djela naglašeno je da Platonov dijalog *Timej* već sam po sebi zapravo jest mit, ali takav koji ni u čemu nije u suprotnosti s logosom nego je logos u taj mit savršeno uključen, posebno kada je riječ o čistim matematičkim i astronomskim razmatranjima.

O čemu govori Platonov spis *Timej*? O tome što je to bivanje, da je svijet nastao, razlozi zašto je svijet stvoren, po kojemu uzoru, može li biti više svjetova, o stvoritelju, točnije u Platonovu smislu proizvođaču svijeta – demijurgu, o duši svijeta, o tijelu svijeta, o odnosu duše i tijela svijeta, o njihovu jedinstvu, o vremenu, nebeskim tijelima, o stvorenim bogovima i drugim živim bićima, o povezanosti elemenata s geometrijskim tijelima, o fizičkom i duševnom ustroju čovjeka i sl. Ovdje je nemoguće opširnije dotaknuti sve teme.

Jedna od najzanimljivijih tema Platonova dijaloga je pitanje stvaranja svijeta, napose pitanje njegova stvoritelja. To je Bog kojega Platon označava kao demijurga. No taj je Bog nešto drugačiji nego Bog kršćanstva ili drugih religija, iako se u tumačenjima kroz povijest demijurg često, ne uvijek, poistovjećivao s kršćansko-židovskim Bogom stvoriteljem. Već su u antici tumači smatrali da je demijurg mitsko, alegorijsko i metaforičko biće koje nema prave zbiljske opstojnosti. I kasniji su tumači demijurga svodili pretežito na neku od oznaka, npr. demijurg kao živo biće, točnije ono živo samo ili demijurg kao duša svijeta i napokon demijurg kao najviša ideja dobra. Barbarić pokazuje da su sve tri slike nepotpune i da im se može prigovoriti. Ipak se priklanja onoj skupini tumača koji smatraju najprihvatljivijom treću, ako ne u potpunosti onda barem djelomično, prema kojoj se demijurga može shvatiti kao vrhunsku ideju dobra.

Kako demijurg stvara svijet? On ga ne stvara u smislu kršćanskog Boga koji svijet stvara iz ničega (*creation ex nihilo*) nego demijurg je više neki proizvođač koji u smislu rukotvoritelja oblikuje nešto iz zadanog materijala/građe. Za stvaranje demijurga pretpostavlja se ono što Platon naziva *hora*, a to je još jedna od najzagonetnijih i najtežih tema iz *Timeja*. I o tome su se interpreti razilazili. *Hora* se može promatrati u svoja dva temeljna značenja: kao ono iz čega sve biva i kao ono u čemu sve biva. U prvom značenju ga uzima, između ostalih, i Aristotel svodeći Platonovu *hora* na tvarni supstrat ili Aristotelovu *hyle*, tvar, materiju, građu. U drugom značenju se *hora* može shvatiti kao prazan prostor ili točnije čista protežnost koja je kasnije Descartesu bila glavna odrednica prostora. U tom je smislu *hora* prihvatiteljica svega tvarnoga i ona omogućuje postojanje tvarnoga svijeta. Različita su tumačenja što je to *hora*: od onoga da je to prazan prostor, preko *hore* kao zajedništva tvari i prostora, do nekih drugačijih tumačenja. Čini mi se da je najprihvatljivije tumačenje Friedländera koji Platonovu *hora* objašnjava kao nešto što nije ni samo prostor ni samo materija, ali ujedno jest i jedno i drugo sa silama koje postoje, a što bi se moglo imenovati suvremenim znanstvenim pojmom energije. U tom bi smislu *hora* bila prostor-tvar-sila, što podsjeća na suvremeno određenje prostor-vrijeme-tvar-sila.

Zašto demijurg stvara, točnije proizvodi svijet? Iz tumačenja demijurga kao ideje dobra, bez obzira na sve moguće prigovore, proizlazi da ideja dobra napušta svoju onostranost i hoće se ostvariti u ovostranosti, tj. u proizvodnji svijeta. Svijet nije nužan i mogao bi i ne biti, ali zahvaljujući božanskoj dobroti, koja je uzrok svijeta, svijet postoji. Nema nijednog drugog uzroka postojanja svijeta. Sam Bog,

Platonov demijurg, stvara svijet iz savršene i ničim uvjetovane slobode. Uzor po kojemu ga stvara jest živo biće, ili točnije: uzor je život naprosto, tj. najsavršeniji oblik života. Pri tome se kod Platona ne misli na čisto biološki život nego na život u njegovu najizvršnijem duhovnom značenju, tj. život zbilje duha.

Još je jedna tema koja pripada među najteže u Platonovu spisu, a to je duša svijeta, točnije duša svega ili duša svemira. Ona je također nastala, točnije proizvedena je od strane demijurga, da bude posrednik između vječnoga i onoga što osjetilno biva. Duša, prema tome, nije ni jedna ni mnoga, nije bivajuća, ali nije ni bićevna, nije ista, ali nije ni različita, ona nije neka supstancija nego je kretanje koje samo sebe kreće i sl. Njezin bitak jest u tome da je ona mješavina. Ako je mješavina onda je pomiješana i s tvari, tj. tjelesna je, a opet je netjelesna. Ona je i prostorna, tj. proteže se, a opet je nevidljiva čime se razlikuje od tjelesnog svijeta. To da je duša tjelesna i prostorna rezultat je, kaže Barbarić, novijih interpretacija *Timeja*.

No njezin ustroj ipak nije tjelesan nego je skladan matematički ustroj. Duša je sklad(ba) čistih odnosa i svih mogućnosti. Ona je moć (*dynamis*) koja postaje vidljiva kada se poveže s tijelom. Odnos duše i tijela također je jedan od najtežih problema ne samo Platonove nego i kasnije filozofije i znanosti. Na dušu i tijelo se ne treba gledati kao na odvojene stvarnosti nego u smislu organske sraslosti jednoga s drugim, sklada jednoga i drugoga. Taj se sklad ravna po razmjeru ili analogiji, što nije samo matematički pojam nego ga nadvisuje. Iako su duša i tijelo na jedan način sasvim suprotni, njihova je veza za Platona ono najljepše.

Čini se da je najutjecajni bio Platonov nauk o tome kako se elementi svijeta mogu povezati s matematičkim strukturama. Kada Platon kaže da elementi zemlje, vode, zraka i vatre nisu krajnji sastavni dijelovi stvari, on tada misli da postoje još elementarnije strukture, kod njega matematičke, koje čini bit svega što postoji. Zemaljski elementi odgovaraju pravilnim geometrijskim tijelima kojih ima pet. Da bi korespondencija između elemenata i geometrijskih tijela bila potpuna Platon je uveo i peti element nazvan peta esencija, kvintesencija ili eter koji je i u filozofiji i u znanosti imao važnu ulogu sve do kraja 19. stoljeća kada je iz znanosti potisnut kao nepotreban pojam. Sva se pravilna geometrijska tijela (kocka, tetraedar, oktaedar, dodekaedar i ikozaedar) mogu svesti na pravokutne trokute koji bi bili elementi od kojih se sastoji čitav svijet. U fizici elementarnih čestica 20. stoljeća ta se Platonova ideja pokazala plodnom tako da je Platon, u nekom smislu, blizak suvremenoj fizici. U tome, ali ne samo u tome, leži njegova aktualnost i danas.

Ovaj prijevod s opsežnim komentarima ne samo da je izdavački pothvat važan za filozofiju i uopće za čitavu hrvatsku kulturu nego je, na neki način, i zrcalo Barbarićeva odnosa prema filozofiji i filozofijskoj tradiciji te putokaz k istinskom filozofiranju.